

M

Može li se očekivati da sedmi stoljetni kvartal Matice hrvatske, njezina stotinu i sedamdeset peta godišnjica, u javnosti prođe bolje od netom navršene prvoga takvoga kvartala Republike Hrvatske? Ili, zašto kao društvo, a očividno je tome tako, kada se za prigodnih svečanosti naše države običnim i toplim riječima na nju osvrnuo tek jedan Poljak, imamo problem sa sjećanjem, makar u povodu nije kakva opsesivna kontroverzija? Sve ako i jesmo, još od doba kada je Matica pokretana, obilježeni stigmom tajne, doušničke građe na kojoj su zasnivana razvojna ograničenja, zar nam je doista prešlo u naviku sumnjati čak i u vlastite svečanosti.

KULTURNI STANDARD

Kada je, a nema tome davnno, Dragan Velikić dovršavao svoj, pokazat će se znameniti roman "Islednik", za naslov se, osim što je proizašao iz teksta, odlučio pomišljajući na svoje njemačke čitatelje: "Der Ermittler". Premda je njegov "Islednik" po građi uglavnom hrvatski roman, pisac se, logično, nije zamario time kako će ovdanjski čitatelji razumjeti naslovni pojam, a i njegov se hrvatski izdavač držao kulturnog standarda da se u srpski jezični predložak ne dira. Ali, da se "islednika" stavilo pod "razlikovno" povećalo, došla bi na vidjelo zanimljiva nijansa: hrvatski govorni standard ne raspolaze odgovarajućim adekvatom, pa sve i kada ga se "ijekavizira" islednik ostaje onako tuđ, zapravo identitetski "drugi". Još bi se i našlo (sudskih) istražitelja ili Raosove "dektive", n u njihovoj podlozi nema ni tenzije a ni mračnoga ponora kakvima raspolaze islednik. Kompleksna narav te, posebice u tek razlikovno delikatan pojave pokazala se i kada je urednica neke književne tribine zamolila pisca da prva promovira njegova - "Doušnika". Takvi se lapsusi u pučkoj etimologiji ili psihologiji, sad svejedno, obično pripisuju podsvjesnim refleksima, ali jednostavna forma o isledniku i doušniku upravo jednostavnošću nadilazi "stručni" uvid. Tko je doista slušao Donalda Tuska dok je u Hrvatskom saboru onako lijepo i osobno govorio o Hrvatskoj, nije mu promaklo da je kazao kako je u sebe doma i sam podvrgnut "isljeđivanju", upravo kao što Velikićev "islednik" potiče čitatelja da korijene vlastitih nesigurnosti ne traži u Drugome, čak ni kada je taj drugi - vlastita Majka.

U Maticinu svečanu dvoranu ulazi se kroz malu prolaznu odaju u kojoj su njezini predsjednici, pa i pjesnik Vlado Gotovac primali goste i namjernike. Kada me (1994.) pozvao na razgovor nisam ondje bio baš pravi gost, s Gotovcem sam se znao, pa i neposredno,

Matica nije tajno društvo, ona je samo društvo koje se ne ustručava zbilje

kao čovjekom koji na dlanu drži "kristalnu kocku vedrine", ali nismo dotad razgovarali ozbiljno. Nismo ni tada, jer je Gotovac govorio a ja slušao. Zapravo, govorio je za obojicu. "Rekli su mi" - kazao je - "da biste mo-

odnekud došli, ili su se kao domaći odrodili. Ali nije tako: moja su porota bili - moji susjedi, prijatelji i rodbina". Od takva se "razgovora" čovjek oporavlja čitav život, odnosno u onome što mu je od života ostalo, pa ka-

MATIČIN MODERNIZACIJSKI POTENCIJAL RAČUNAO JE S REALNOM GLAVNICOM PROMJENE I ZNANJA DO KOJEG SE DOLAZI "ČITANJEM"

gli biti korisni u Matici". "To je vjerojatno točno" - citiram ga po sjećanju - "ali nikako stoga što bi mladost, na koju su me u vezi s Vama upozorili, imala biti preporuka. Vi, dragi moj, niste mlad čovjek, sa svojih trideset i kojom trebalo bi biti da ste u životu napravili ona što ste bili pozvani". A onda je, govoreći o vlastitom vremenu, mimo kronometra - što razlikuje viziju od istrage - rezimirao naš "slučaj": "Kroz moj su život prošli, u koloni, deseci uroda i detektiva, tužitelja, sudaca i stražara", hoće reći islednika. "Sada slušam da su oni bili sve drugo samo ne Hrvati, da su

da Gotovčev "slučaj" stavljam umnožinu - "naš", razumijese, ne mislim na sebe, ali ni na koje drugozatvoreno "mi". To, otvoreno, na Gotovčev način shvaćeno Mi u konzekvenci defini- ra Maticinu ideju kao svijest a ne oblik, drugim riječima "maticu" nije jednostavno ne samo prevesti, nego ni definirati. Ne dao Bog zakonom, akoveć mora onda bolje "enciklopedijom". Islednik i njegovi doušnici plastičnije se prokazuju u objavljenom nego u arhivskom građivu.

Ove se subote, dakle, navršava sedmi od stoljetnih kvartala kroz koje se Matica hr-

vatska kretala otkad je (1842.) pokrenuta u Zagrebu. Preciznije je i točnije kazati - pokrenuta nego "osnovana", jer se već u tome, prvom koraku oslonila na provizorij, kako se to pučki kaže - rupu u zakonu. Još dugo će ona ostati "tek" funkcionalni oblik gradske Čitaonice, registrirane nekoliko godina ranije, budući da ni tadašnja, nenarodna javna uprava nije mogla osporavati minimalne pretpostavke za razvijanje kulturnog ambijenta. A u malim urbanim središtima banske Hrvatske ipak se osjećao propuh postnapoleonske Evrope, pa "čitaonice" u Varaždinu, Karlovcu ili Zagrebu nisu tek entuzijastička ishodišta protograđanske objave koju u sebi kao "promjenu" osjeća novi naraštaj, već i ono što im samo ime kaže - prostor, i to jedini, u kojemu se moglo doći do novina, štampe. Gdje se moglo doznati, "čuti", što se govori "na strani". Matica se dakle ishodišno nije artikulirala kao pojava koja bi se - kako to biva u standardnim narativima nacionalnoga mita - pozivala na obnovu sjećanja o boljoj prošlosti, a

ni deklariranje vlastitog jednogznačnog programa. Naprotiv, njezin je modernizacijski potencijal otpočeka računao s realnom glavnicom promjene i znanja do kojeg se dolazi "čitanjem" a ne tek "pisanjem". Unatoč povremeno visokim nakladama svojih izdanja, Matica, doduše, za hrvatsko društvo nije uspjela priskrbiti kulturnu osnovu do koje joj je bilo tako stalo - kvalificiranu publiku. Javnost se u nas do danas profilira na mehanizmima istrage i "pouzdanih izvora" a ne "čitaonice" liberalne štampe. U takvoj čitaonici, dostupnoj eto treće stoljeće, gotovo se nepogrešivo i uglavnom na vrijeme može ako ne saznati što nas čeka, onobarem pripremiti vlastito držanje za jednu od vrlo vjerojatnih mogućnosti ishoda.

RADNI OKVIR

Već pri isteku njezina prvog kvartala (1867.) Maticin se radni okvir protresao uslijed restrukturiranja habsburškog političkog ustroja, s nagodbenim alatima iz Beča i Pešte usmjerenim poput zubarskih

kliješta spram korijena historijskih zemlja što su ih Hrvati po prirodnom, a ne tek nasljednom pravu držali svojim. Treći će se kvartal (1917.) zatvoriti u trenutku kada Matica potihlo izlazi iz ozbiljne zabrane svoga djelovanja, potaknute gubitničkom paranojom kolonijalne uprave, a četvrti, zapravo stota obljetnica (1942.) nije ni mogao dobiti nazivnik. Hrvatska, i njezine pridjevske ekstenzije bile su tada "na čekanju", prostorno i moralno pomračene apokalipsom. No, koliko su okolnosti u kojima je Matica hrvatska dotad puno stoljeće djelovala bile dramatične očituje se upravo u "povijesnom" razmjeru, trenutku civilizacijske censure. Trebalo je stotinu godina da se, i to "na maču", a ne peru, u mitskoj bitci partizanskog naraštaja na Sutjesci Dalmaciju učini "vidljivom" za sebe i druge.

Kada se u historiografskom narativu tumače Maticini počeci, njezin se prvi, "ilirski", nazivnik obično povezuje s (južno)slavenskim fantazijama, a pomalo i pragmatikom. Neće ipak biti da su zagrebački

Prizor sa znanstvenog skupa "Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. i riječi svjedoka", održanog u velikoj dvorani Matice hrvatske 2012. godine

ČAK I KADA JE BILA "ZATAJENA", MATICA JE KAO "NAKLADNI ZAVOD" ŠIRILA "ZABAVNO" ŠTIVO U STOTINAMA TISUĆA PRIMJERAKA

odluka koju su uopće donijeli odnosila se na Maticu! - nije se odmicao od vlastite ideološke inspiracije: fašizam je ponajprije poniženje. Dok je Gestapo (Ermittler!) vodio šefa Hrvatske enciklopedije Ujevića u tamne odaje gdje će mu kosa po kratkoj isljedničkoj kuri posjediti, a lokalni isljednički operativac prepratio Matičina odbornika Cesarca na skraćivanje egzistencijalnog okvira - kako se valjda kao "alternativno tumačenje činjenica" naziva strjeljanje, Matici je kao poniženje serviran meni s kojega se očekivalo da izabere bolje bokune sekvencirane židovske imovine.

POVIJESNA DUBINA

Kada se u ovome prigodnom osvrtu na Matičine stoljetne kvartale izbjegava personificirati karakter njezinih refleksija što se kronički ili panoramski zrcale, postupak nije indiciran tek skanjanjem od kontroverznosti i anegdotalija, koliko oprezom s obzirom na biografski glosar kakav recentnom pa i upućenijem dijelu hrvatske javnosti sve više izmiče kada se pokušava snaći u vlastitome sjećanju. Matičina gotovo nominalna impersonalnost čini je, između ostaloga, i trenutačno "neatraktivnom", u društvu koje bi da svoje "kapitale" zamrzne a ne da ih sačuva tako što bi ih pokrenulo, stavilo u optičaj. Kulturni su mehanizmi državnosti, a ne javni. Kako, primjere, da Matica zastupa knjigu u društvu, kada je jedini zbiljni kupac knjiga u nas država, a Matica je tu "prvobitnu" poteškoću kooperacije s državom apsolvirala još u ona davna doba kada je postalo jasno da će Hrvati jednom dobiti državu jer su im velevlasti priznale pravo na - Akademiju. Vodila se u to doba prava javna rasprava o tome treba li Matica preporučiti, u cijelosti ili po prvenstvu, svoju programsku misiju - Akademiji. Završilo je to tako da su nakon nekoliko godina i sami akademici uvidjeli kako Maticu treba pustiti da ide svojim putem. Bit će da su se ti naši protoakademici, kao i peštanski revizori, pa onda razne vrste jugoslavenskih isljednika, što se u arhivskim spisima postojano ponavlja, pitali - A što je to Matica hrvatska? Dok sam radio za Maticu pokušavao sam i sam doći do pouzdanog odgovora. I to na način da bih

to pitanje redovito postavljao mladim ljudima koji su dolazili na razgovore za posao. Neke od njih, koji se ondje nisu zadržali, poslije sam zapazio kao sveučilišne nastavnike, sigurno će se iz tog kruga uskoro profilirati i koji akademik. Odgovora nije bilo. Sve mi se više čini da je to stoga što ga i nema. Bit će da je Matica srodna Mreži u koju smo se kao civilizacija zamrsili i da se održava kao interaktivni ciklus onih kojima je do zajednice stalo na način da ne budu doušnici, da se ne zapletu.

Kada se prije stotinjak godina Maticu nagovaralo da se zauzme za "enciklopediju", rječnik koji bi u hrvatskom jeziku učvrstio, sta-

bilizirao pojmovnu zbilju, njezina su se upravna tijela dalekovidno pobrinula da izbjegnju zamku. Nama su - govore u zapisnik - potrebni priručnici o toliko područja u kojima se ne snalazimo, nego enciklopedija koja bi konstatirala da takvih pomagala, odnosno znanja nemamo. Dosljedno tome poučku važno se prisjetiti još jednoga Matičina predsjednika kojega "Dogodilo se na današnji dan" uvijek iznova uzdiže jer je kao zastupnik prvi zatražio da se u Hrvatskoj upravlja na hrvatskom jeziku, ali da bi taj zahtjev dobio pravu argumentacijsku i povijesnu dubinu, treba s njime povezati ono što je učinio u - Matici! Otvorio je njezine edicije suvremenoj europskoj lektiri, pa je Jules Verne progovorio na Gundulićev način, što će se pokazati mnogo važnijim od toga oblikuju li se dijagnoze i paragrafi na latinskom ili ipak engleskom. Čak i kada je bila "zatajena", Matica hrvatska je kao "nakladni zavod" širila to, prividno "zabavno" evropsko štivo u stotinama tisuća primjeraka među svoje članove, koji, kao ni prije ni poslije, nerijetko nisu ni znali da to jesu. Matica nije tajno društvo, naprotiv, ona je samo društvo koje se ne ustručava zbilje. Nepročišćene zbilje.

STRAH OD DOUŠNIKA

Formu koju je najposlije pokušala producirati kao "enciklopediju", i to o sebi samoj, odmah je srećom relativizirala iskazom prema kojem svakom suradniku toga "rječnika" pripada pravo da odredi razmjerni članka kojim se bavi, po opsegu i težisti. Imprimirajući na taj način tekstove za "enciklopediju" ona se opet otima sjeni isljednika koji su takvu "enciklopediju" već više puta radili: o njoj i o nama. Strah od doušništva može biti toliko snažan da prode u krvotok i izazove grč, što isljedničke čini poželjnim terapeutima. Kad isljednik osumnjičenome daje na potpis zapisnik, on računa upravo s time da se koristi samo "činjenicama". Priča o Matici hrvatskoj ipak nije ni povijest bolesti ni fama o čednosti. Zato podsvijest i jest tako važna, pa i za društva, i zato smomim kao društvo (a roman je za razliku od enciklopedije društveno biće) sretni što smo imali Maticu hrvatsku kao podsvijest.

Sa svakom od uprava čije se regulatorne matrice morala držati, Matica je imala ozbiljnih poteškoća, sve dok u dane njezine stope desetak godišnjice (1992.) i sama ta uprava nije postala - hrvatska. A ni tada, srećom, Matica nije "ozakonjena"

PIŠE VLAHO BOGIŠIĆ SNIMIO TOMISLAV KRIŠTO HANZA MEDIA

"ilirici" kada su svoje (kulturno) društvo takvim nazvali bili potaknuti dalekosežnim slavenofilskim planovima, što im se i kao megalomaniju ili dominacijsku gestu - već prema tome tko čita - znade stavljati na historijski teret. Dovoljno je zapravo ući u sabornicu Kraljevine Hrvatske i Slavonije onoga jutra (1878.) kada su zastupnici gnjevno prozivali bana jer po njihovu mišljenju ne čini dovoljno da se habsburško zauzimanje Bosne i Hercegovine konstitucijski adresira kao hrvatsku akviziciju. Ban, koji im je smireno pokušavao razjasniti da bi s time trebalo oprezno, a pogotovo se u argumentaciji kloniti uvođenja "dalmatinskoga" pitanja u taj kompleks, zvao se Ivan Mažuranić. Prethodno je Mažuranić vodio Maticu, i to u doba kada je u Zadru (1864.) osnovana Matica dalmatinska, a u Zagrebu potvrđena Akademija, i to kao "jugoslavenska". A bilo je proteklo tek desetak godina otkad taj isti Sabor nije prikupio dovoljno kuraze da se odupre "krpici" po kojoj su mu Mađari nametnuli "eksteritorijalnost" Rijeke. Ne

snalazeći se ni sama oko atribuiranja onih sfera društvene zbilje na koje je polagala "zakonito" pravo, politika je olako raspolagala katalogom "narodnoga" nazivlja, no na simboličkoj je razini presudno, a ne tek važno, što se, ne samo za razliku od politike nego i nasuprot njoj Matica oduprla intenciji da se uspostavi paralelizam Matice hrvatsko-slavonske i Matice dalmatinske. Matica je i kao ilirska i kao hrvatska bila prirodno utočište Matici dalmatinskoj, što se uostalom (1912.) i dogodilo. Narodne zastupnike će se u Zadru i Dubrovniku birati tek za više od pola stoljeća, kada (1947.) bude pripreman prvi hrvatski Ustav. Možda i najvažniji hrvatski političar uopće Frano Supilo mogao je u takvu rasporedu u Dubrovniku izdavati novine Crvena Hrvatska, ali da bi govorio u Saboru mo-

rao je pristati na kandidaturu u Glini.

RUBNI MODEL

Stoga je ideja o "matici", koja se kristalizirala u protomodernizacijskom razdoblju hrvatskoga društva, dokument o realnom integrativnom, uključivom, potencijalu hrvatske nacije. Ta će se snaga kao kulturni supstrat upravo u Matičinu obliku održati i kada Maticu i samu prožmu, pa čak i u njoj počnu dominirati diferencijacijske tenzije, kada se bude predavala potrazi za "unutrašnjim neprijateljima". Sve i kada bi njezini prvaci izgubili osjećaj za rubnost hrvatskog kulturnog modela, što podrazumijeva "drugog" unutar sebe, a ne preko zida, zadrugarski duh starih matičara - koji su govoreći o sebi kao Ilirima ili Slavenima ponajprije mislili

na Trst, Zadar i Dubrovnik, na obližnje i plavo a ne projicirano i Crno more, ili Beograd i Sofiju - prevladavao je onaj opasni procjep što mit o "kulturnoj obnovi" razlikuje od izazova kulturne promjene. Matica se, barem u hrvatskoj izvedbi toga profila, proizašla iz strategije kulturnih autonomija habsburškoga spektra, pokazala otpornom na provincijalnost. Upravljanje krizom nikada nije polazilo odveć dobro za rukom hrvatskim elitama, pa se reforme i kada ih se provodi doživljajno mistificiraju. Time se raspravna polja pacificiraju ne samo od argumentacije i inicijative, već i izuzimaju iz iskustva, pa su pojmovi vjerodostojnosti ili iskrenosti iz običnog govora premješteni u tendencioznu figuraciju. Matica je, naprotiv, držala do vjerodostojnosti tako što svoje programe nije klišejizirala paketima obnove, sinteze, niti "dovršnosti" bilo koje vrste.

Sa svakom od (političkih) uprava čije se regulatorne matrice morala držati, Matica je imala ozbiljnih poteškoća, sve dok u dane njezine stope deset-

KAKO, PRIMJERICE, DA MATICA ZASTUPA KNJIGU U DRUŠTVU KADA JE JEDINI ZBILJNI KUPAC KNJIGA U NAS DRŽAVA